

## АНТИВОЄННИЙ ПАФОС ОПОВІДАННЯ «ДАРИНКА З БРАТИКОМ» І. ВИРГАНА

### THE ANTI-WAR PATHOS OF THE SHORT STORY «DARYNIKA AND HER LITTLE BROTHER» BY IVAN VYRHAN

Бродюк Ю.М.,

[orcid.org/0000-0002-5242-3465](https://orcid.org/0000-0002-5242-3465)

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української і зарубіжної літератури та методики навчання  
Університету Григорія Сковороди в Переяславі

У статті проаналізовано оповідання І. Виргана «Даринка з братиком» у контексті антивоєнного пафосу української прози радянського періоду. Актуальність дослідження зумовлена недостатньою вивченістю прозової спадщини письменника та потребою переосмислення його творчості крізь призму гуманістичних цінностей і особистого травматичного досвіду митця, пов'язаного з репресіями та фронтовими роками. Особливу увагу зосереджено на впливі біографічних обставин І. Виргана – арешту 1940 року, перебування у воркутинських таборах, участі у війні – на формування його антивоєнного світогляду та художньої концепції твору.

Теоретичною основою дослідження слугує концепція творчого пафосу, запропонована М. Кодаком, а також розвідки К. Фролової щодо драматичного типу пафосу. Доведено, що аналіз оповідання виключно в межах драматизму звужує його смисловий потенціал, тоді як антивоєнний пафос постає інтегральною категорією, що пронизує всі рівні поетики тексту – від сюжетної організації до символічної системи образів. Війна в оповіданні репрезентована не як героїчний фронтний простір, а як антигуманна сила, що руйнує традиційний уклад життя, сакральний світ дитинства та моральні основи людського буття.

Особливу увагу в дослідженні приділено інтерпретації образу головної героїні як смислового осередку твору. Даринка постає носієм моральної стійкості й життєвої сили, що протистоять руйнівному впливу війни. Через її поведінку, систему цінностей і здатність брати відповідальність за іншого автор художньо репрезентує альтернативу воєнній логіці знищення. Наголошено, що внутрішня зрілість дівчинки, сформована в екстремальних умовах, набуває узагальнювального значення та символізує потенціал духовного збереження народу. Така інтерпретація дозволяє розглядати персонаж не лише як індивідуальний художній образ, а як носія колективної пам'яті. Символічні образи, пов'язані з повсякденним побутом і природним середовищем, підсилюють гуманістичне спрямування твору, актуалізуючи його антивоєнний сенс у ширшому культурно-історичному контексті. Таким чином, оповідання постає як текст, у якому приватна людська історія набуває значення узагальненого художнього свідчення про руйнівні наслідки війни.

**Ключові слова:** пафос, оповідання, Іван Вирган, війна, гуманістичні цінності.

The article analyzes Ivan Vyrhan's short story «Darynka with Her Little Brother» in the context of the anti-war pathos of Ukrainian prose of the Soviet period. The relevance of the study is determined by the insufficient scholarly attention to the writer's prose legacy and the need to reinterpret his work through the prism of humanistic values and the author's personal traumatic experience related to political repression and wartime years. Particular attention is paid to the influence of Ivan Vyrhan's biographical circumstances – his arrest in 1940, imprisonment in the Vorkuta labor camps, and participation in the war – on the formation of his anti-war worldview and the artistic conception of the short story.

The theoretical framework of the research is based on Mykola Kodak's concept of creative pathos as well as K. Frolova's studies of the dramatic type of pathos. It is argued that an analysis limited exclusively to dramatic elements narrows the semantic potential of the text, whereas anti-war pathos emerges as an integral category permeating all levels of the work's poetics – from plot organization to the symbolic system of images. In the short story, war is represented not as a space of heroic exaltation but as an inhumane force that destroys the traditional way of life, the sacred world of childhood, and the moral foundations of human existence.

Special attention is given to the interpretation of the protagonist's image as the semantic core of the narrative. Darynka appears as a bearer of moral resilience and vital strength that resist the destructive impact of war. Through her behavior, value system, and ability to assume responsibility for another person, the author artistically presents an alternative to the logic of destruction imposed by war. It is emphasized that the girl's inner maturity, formed under extreme conditions, acquires a generalized meaning and symbolizes the potential for the spiritual preservation of the nation. Such an interpretation allows the character to be viewed not only as an individual artistic image but also as a bearer of collective memory. Symbolic images associated with everyday life and the natural environment reinforce the humanistic orientation of the work, actualizing its anti-war meaning within a broader cultural and historical context. Thus, the short story emerges as a text in which a private human experience gains the significance of a generalized artistic testimony to the devastating consequences of war.

**Key words:** pathos, short story, Ivan Vyrhan, war, humanistic values.

**Постановка проблеми.** Творчість Івана Виргана (Вергуна) викликає зацікавлення у літературознавців, оскільки його доля та мистецький доробок поєднують у собі тонкий ліризм, трагедію репресованого митця та складні компроміси з владою. Засудження війни, змалювання її страш-

них наслідків в українській прозі радянського періоду набувають особливої гостроти у творчості митців, які пізнали зворотний бік тоталітарної системи. Оповідання «Даринка з братиком» І. Виргана є яскравим прикладом утвердження гуманістичних ідеалів в умовах, коли офіційна ідеологія забороняла правдиво зображувати трагедію війни. Таким чином, виникає необхідність переосмислити твір в контексті антивоєнного пафосу, де дівчинка-підліток стає символом відродження сплюндрованої України всупереч антигуманній суті війни.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Творчість І. Виргана, зокрема його поезію, вивчали Ю. Барабаш, В. Баянович, В. Брюгген, Г. Гельфальдбейн, З. Голубєва, А. Дорошенко, В. Коваленко, С. Крижанівський, М. Повар, В. П'янов, А. Чернишова. У сучасному літературознавстві фактично відсутні дослідження прозової спадщини письменника. Винятком є наукові розвідки В. Коваленко, присвячені психоаналітичному аналізу оповідання «Даринка з братиком».

У зв'язку з цим, **завданнями** нашого дослідження є проаналізувати вплив особистого досвіду репресій та фронтових років на формування антивоєнних поглядів письменника, враховуючи його арешт радянською владою у 1940 році за відверту критику сталінського режиму та подальше перебування у воркутинських таборах; розкрити своєрідність антивоєнного пафосу твору, спрямованого на викриття антигуманної суті війни та утвердження гуманістичної правди, яку в радянські часи часто заборонялося відображати через призму трагедії; обґрунтувати життєствердну спрямованість оповідання, показавши, як автор крізь опис страждань і сирітства акцентує на перемозі людяності.

**Виклад основного матеріалу.** Саме з пафосу починає аналіз системи поетики М. Кодак у праці «Поетика як система» [5]. На його думку, «пафос твору, як жодний інший системний рівень поетики, характеризується винятковою злитістю з усією повнотою і цілістю ... морального буття, внутрішнього життя митця, нероздільністю в його змісті ідейного й емоційного начал» [5, с. 16]. У своєму дослідженні М. Кодак виокремлює різні типи пафосу: героїка, трагізм, драматизм, сентиментальність як різновид творчого пафосу, пафос романтики, сатирико-гумористичний. Однак означені типи, за словами дослідника, частіше розглядаються крізь призму героя, тоді як пафос повинен пронизувати увесь твір [5, с. 25]. Виявити пафос твору як цілісного явища можна лише єдністю всіх зображально-виражальних засобів.

Окремої уваги заслуговує пафос драматичного типу, розлогий аналіз якого здійснила К. Фролова. На наш погляд, елементи такого типу пафосу є в оповіданні «Даринка з братиком», що демонструє уся архітектоніка твору. Сюжет оповідання, де дівчинка-підліток вирушає з маленьким братиком і нехитрим домашнім скарбом у далеку мандрівку до батька ілюструє як «... Драматичне народжується в таких творах із контрасту зовнішньої звичайності, буденності, непоказності і героїчної суті, втіленої в таку буденну і сувору форму» [8, с. 135]. Однак, незважаючи на увесь трагізм буття воєнної дійсності, І. Вирган все ж завершує твір життєствердно, зазначаючи: «Пішла весело, бадьоро. І хто тепер скаже, що вони з братиком безсилі, безпорадні? Що вони в цьому великому світі – лише окрушинка життя, мурашинка?» [2, с. 342].

Через те, на наш погляд, доцільно аналізувати означене оповідання в контексті антивоєнного пафосу загалом, оскільки аналіз твору лише крізь призму драматичного, звужує об'єкт дослідження. У наших міркуваннях ми спираємося на думку М. Кодака, котрий зауважує, що «У формулі пафосу природно бачити зерно всієї поетичної творчості митця. Їй має бути притаманна висока міра узагальнення, абстракції» [5, с. 18].

Засудження війни і глибокий гуманізм глибоко закорінені у всю творчість І. Виргана. У передмові до книги «Поезії» (1981) С. Крижанівський умовно поділяє творчий шлях письменника на два етапи: довоєнний і воєнний (1930–1945) та післявоєнний (1946–1975) [1, с. 7]. Уперше в літературу І. Вирган увійшов як автор поезій, засвідчивши любов до простої людини, її життя і праці. «Ваша книжка «В розповні літа», пише в листі до письменника М. Рильський, – принесла мені свіжу радість. Радість не несподівану, звичайно: Ви знаєте, що я здавна любив Вашу творчість... І Ви любите життя, людину, добре і красиве в людині, Іване Оникійовичу. Ви пишете про війну і мир, і горнеться Ваше серце до миру...» [1, с. 3]. Вже у перших віршах письменника простежуємо радикальне ставлення автора до зла як явища. Послідовна етична опозиція несправедливості, жорстокості і насильства закладена у віршах «Жахна бувальщина», «Над Россєю», «Ще дим од вибухів...», «Темно і тихо в землянці...» тощо. М. Повар слушно зауважує, що поет звертається до осмислення людських доль, трагічно зруйнованих війною, зосереджуючи увагу на глибоких наслідках воєнних катаклізмів для особистості. Важливим художнім прийомом у його творчості постає контраст, за допомогою якого

репрезентовано зіставлення довоєнного мирного буття та післявоєнної реальності. Через протиставлення цілісного укладу життя зруйнованим селам і духовно скаліченому внутрішньому світові людей автор акцентує на масштабі гуманітарної катастрофи, спричиненої війною [7]. Зацікавлення І. Виргана образом дитини в часи воєнного лихоліття бере свій початок у його поетичній творчості, де «кніжна дитяча душа в умовах війни» (М. Повар) стає об'єктом глибокого психологічного дослідження. Зокрема, у проникливій поезії «Темно й тихо в землянці» автор крізь щемливі образи дитячого очікування та використання здрібніло-пестливих слів («клубочок», «кожущок») підкреслює вразливість і водночас незнищенність людського духу.

Травматичний досвід Другої світової війни, напружені роздуми про її трагічні й піднесені події, враження, здобуті на фронті, а також постійні спогади про страждання й героїзм народу сприяли визріванню письменницького задуму звернутися до художнього осмислення воєнної теми в прозовій формі. І. Вирган дійшов висновку, що саме проза відкриває перед ним нові, раніше не освоєні можливості художнього осмислення воєнної дійсності. У 1947 році він створює цикл оповідань, переважна більшість яких присвячена темі війни та зображенню боротьби звичайних людей, насамперед селян, проти фашистських загарбників. Відкриває цикл оповідання «Даринка з братиком», що нині посідає помітне місце в літературній спадщині автора. Особливої емоційної сили набуває зворушлива й стримано-лаконічна оповідь про долю сільської дівчинки Даринки та її малого брата Лаврика. Після загибелі матері, розстріляної німецькими окупантами, діти змушені вирушити через окуповану Україну до Полісся, де в партизанському русі перебував їхній батько.

Слід зауважити, що в оповіданні «Даринка з братиком» І. Виргана читач не знайде тих «лжепатетичних явищ», які, на думку М. Кодака, «зростили на ґрунті концепцій антипсихологізму та «теорії безконфліктності»: педалювання пафосу героїки, патетичного пишностіслів'я дещо відштовхнуло од слова «пафос»...» [5, с. 20]. Автор свідомо уникає розлогих батальних полотен і пафосного зображення воєнних подій. В оповіданні немає героїзації радянської армії, властивій повоєнному літературному дискурсу. Хоча письменник формально не належав до покоління шістдесятників, у його творі, написаному 1961 р., відчутно проступає дух доби та спільність художніх інтенцій із новим літературним мисленням початку 1960-х років. Зосередженість на вну-

трішньому світі «маленької» людини, відмова від ідеологізованих схем і прагнення до психологічної правдивості зближують оповідання з естетичними пошуками шістдесятництва, засвідчуючи ширший культурний злам, який виходив за межі чітко окреслених поколіннєвих рамок.

Війна в оповіданні постає не як суцільний фронтний простір, а як фрагментарна, майже буденна присутність, що вторгається в повсякденне життя героїв. Так, образ ворога – німецького солдата – в оповіданні І. Виргана постає не стільки як індивідуалізований персонаж, скільки як уособлення руйнівної стихії, що нищить гармонійний світ дитинства та «сакральне коло» (В. Коваленко) традиційного сільського буття. Ворог у творі матеріалізований у механістичних образах, таких як німецький танк – «величезна рубчаста брила» [2, с. 339], що з залізним скреготом чавить тендітний дитячий возик, перетворюючи символ домашнього затишку на «вдавлені в землю дрівця» [2, с. 339].

Поетика твору вибудовується на гострому контрасті між живою природою (кущ бузини, жалива), що намагається прихистити сиріт, та «лихим духом» ворожнечі, який змушує людей бути «позаклопотуваними та позатуркуваними». Авторська стратегія зображення окупантів уникає однозначної плакатності: крізь дитяче сприйняття Даринки проводиться думка про «жалісливих людей» серед солдатів, які пішли на війну «не охочим серцем», що посилює загальний антивоєнний пафос твору як трагедії, що нівелює людську індивідуальність.

Водночас образ ворога розширюється за рахунок внутрішніх зрадників «несосвітених спекулянтів» та тих, хто «з поліцаями запанібрата», що в контексті особистої долі І. Виргана, репресованого радянською владою за доносом «своїх», набуває особливого психологічного підтексту.

Образ війни в оповіданні подібний до іржавого леза, що грубо розрізає полотно мирного життя. Воно нищить зовнішню форму (возик, козу, хату), але виявляється безсилим перед міцністю внутрішнього національного духу, закладеного в образі Даринки.

Саме через означений образ дівчинки в оповіданні І. Вирган реалізує антивоєнний пафос твору. «Взагалі ж, українські соцреалісти за своєю суттю були найрадикальнішими романтиками, – зауважує В. Коваленко, – тому у їхніх творах часто з'являлися вольові, героїчні, духовно прекрасні персонажі, здатні вершити подвиги. Навіть у дівчатках-підлітках Вирган бачив звіковщини закладену жіночу силу духу, здатність муж-

ньо зносити усілякі випробування долі, як-ось: життєствердна Даринка» [3, с. 150].

Аналіз означеного образу в контексті антивоєнного пафосу дозволяє виокремити кілька ключових аспектів. В умовах тотального нищення ворогом рідного краю в Даринці прокидаються глибинні «почування жінки-берегині, жінки захисниці» [3, с. 150]. Письменник наділяє дівчинку-підлітку рисами, що традиційно притаманні українській жінці-берегині: працелюбністю, гордістю та внутрішньою чистотою.

Антивоєнний пафос твору найяскравіше виявляється у зворушливому піклуванні Даринки про братика Лаврика. Вона сприймає його не просто як немовля, а як «майбутнього чоловіка-захисника». В умовах, коли «усі годящі чоловіки на війні та й гинуть там щодня-щогодини» [2, с. 323], місія Даринки набуває сакрального значення – зберегти життя, яке згодом зможе захистити Батьківщину. Її самопожертва (віддавання кращих шматків їжі братові, майстрування одягу з парашутного шовку) є маніфестом життя всупереч логіці смерті, яку несе війна.

Образ Даринки нерозривно пов'язаний із символікою, що протиставляється руйнуванню. Дві рожі, які розцвіли біля згарища хати, символізують самих сиріт. Вони, попри війну, вціліли та дають надію на відродження сплюндрованої України. Коза Лиска виступає символом годувальниці, а півень – захисником-вартовим. Втрата тварин під час подорожі (крадіжка кози, загибель півня) не ламає Даринку, а лише гартує її витривалість.

Окремо слід відзначити подорож Даринки до Путивля у пошуках батька, що зрештою є ілюстрацією становлення і визрівання свідомості дівчинки. Вона змушена передчасно подорослішати, прийнявши на себе тягар обов'язків розстріляної матері. Момент, коли дівчинка переступає розтроснений танком возик і спокійно йде далі, позначає перетин «незримої межі дитинства» [2, с. 340] та утвердження духовної стійко-

сті. Ця недитяча мужність є відповіддю маленької людини на абсурдність і жорстокість війни.

Незважаючи на трагічні обставини (сирітство, голод, холод), образ Даринки зберігає життєствердний характер і постає як антитеза воєнній дійсності. Через опис її страждань автор підводить читача до катарсису, доводячи, що людяність і любов до рідної землі неможливо знищити металевими «рубчастими брилами» танків.

Отже, Даринка в оповіданні є не просто жертвою війни, а активним борцем за життя. Її образ втілює ідею незнищенності народу, де навіть дитина стає скелею духу, здатною зберегти національну ідентичність і майбутнє серед попелу та руїн. Як відзначають дослідники, Україна, подібно до Даринки, перебуває в пошуку «мужнього захисту» (В. Коваленко), і шлях героїні – це шлях самої країни до виживання та змужніння.

**Висновки.** Проведений аналіз оповідання Івана Виргана «Даринка з братиком» засвідчує, що твір пронизує художньо виважений антивоєнний пафос, сформований під безпосереднім впливом особистого досвіду репресій і фронтових років письменника. Війна постає в оповіданні не як простір героїчної романтизації, а як антигуманна сила, що руйнує традиційний уклад життя, нищить дитинство й водночас оголює моральні основи людського буття. В образі Даринки, через її передчасне дорослішання, жертвовність і внутрішню стійкість, автор утверджує ідею перемоги життя над смертю, людяності – над насильством. Символічна система оповідання, зосереджена на образах Даринки і братика, кози, півника, дороги тощо підсилює життєствердну спрямованість тексту, виводячи його за межі локального сюжету до рівня узагальненого образу національного виживання. Таким чином, «Даринка з братиком» постає важливим зразком української антивоєнної прози радянського періоду, що поєднує драматизм воєнного досвіду з гуманістичною вірою в незнищенність духовної та національної сутності народу.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вирган І. Поезії / Упорядкування Н. І. Вергун та С. А. Крижанівського. Київ : Рад. письменник, 1981. 244 с.
2. Вирган І. О. Твори. Київ : Дніпро, 1983. 414 с.
3. Коваленко В. «Український заживок Даринки» (психоаналітичні розмисли над оповіданням Івана Виргана «Даринка з братиком»). *Вісник Черкаського університету. Серія Філологічні науки*. 2009. № 159. с. 148–155.
4. Коваленко В. «Жайворонок в блакиті десь сонце вітає; Й так співцем мені стати хотілось...!» (психо-біографічні основи літературної творчості Івана Виргана). *Вісник Черкаського університету. Серія Філологічні науки*. 2008. № 138. с. 60–70.
5. Кодак М. Поетика як система : літ.-критич. нарис. 2-ге вид., допов. Луцьк : Твердиня, 2010. 175 с.
6. Повар М. Іван Вирган: внутрішній конфлікт як синтез особистого та суспільного. URL: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/literature/article/view/1941> (дата звернення: 19.12. 2025 р.)

7. Повар М. Іван Вирган: грані таланту письменника. URL: <http://litstudies.chdu.edu.ua/article/view/72112>  
(дата звернення: 19.12. 2025 р.)

8. Фролова К. Естетичні категорії в українській радянській ліриці. Дніпропетровськ, 1975. С. 135.

*Дата першого надходження рукопису до видання: 20.11.2025*

*Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.12.2025*

*Дата публікації: 31.12.2025*